

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КАФЕДРА ГРЕЦЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА ПЕРЕКЛАДУ**

ГРЕЦЬКИЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ ПРОСТІР

КОЛЕКТИВНА МОНОГРАФІЯ

**За загальною редакцією
Юлії Лабецької**

**Маріуполь
МДУ
2021**

3.7. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ДОМІНУЮЧИХ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ОЗНАК У НОВОГРЕЦЬКОМУ ТА СЛОВ'ЯНСЬКОМУ КАЗКОВИХ ДИСКУРСАХ

Казка – це художній дискурс, який розглянуто як форма мови або комунікації, набір умовностей, узгоджених між автором і читачем [2, с. 5]. Казкові образи є носіями концептуальної інформації, в той час як персонажі перетворюються на знак, символи абстрактних категорій добра чи зла, прекрасного чи потворного. У мовознавстві, літературознавстві та фольклористиці казковий текст неодноразово виступав об'єктом досліджень: структурного (А. Аарне, А. Дандес, С. Томпсон), синтаксичного (Л.Блум, А. Жоллес, Н. Тищенко), перекладознавчого (М. Венгренувская), діахронічного (С. Апо, В. Пропп). Інтересом лінгвістів до вивчення дискурсивних питань зростає, виникає необхідність подальшого аналізу та виявлення феноменів формування казкових образів та їх впливу на менталітет людини, необхідністю детального вивчення казки як репрезентативного тексту та як складову частину, тобто комунікативно-когнітивний орієнтир художнього дискурсу чи як самостійний дискурс.

Н.А. Акіменко розуміє казковий дискурс як «динамічну когнітивну та мовну діяльність, вписану в казковий контекст, і її результат, тобто реалізований переважно в наративній формі текст епічного характеру» [2]. На позначення Н.Г. Титової, текст, будучи одним із засобів існування мови, здатен відобразити національно-культурну специфіку того чи іншого етносу [49]. На нашу думку, мова казок є національно-орієнтованою, тобто в ній відображаються особливості побуту, культурні традиції, характеристики її носіїв, притаманні їм риси та дії, простежується історичний розвиток та його вплив на певну націю.

Переходячи безпосередньо до компаративного аналізу казкових дискурсів у грецькій та російській мовах, слід акцентувати як їх спорідненість, так і відмінність між собою. Спільні характеристики та їх концептуальний простір складається з тотожних доменів: **ЛЮДИНА, ПРИРОДА, ХРОНОТОП та КУЛЬТУРА.**

Кожен з концептуальних доменів, який складає концептосферу грецького та слов'янського казкового дискурсів має свою концептуальну структуру та предметно-образний зміст. Слід зауважити, що через таку змістовну збагаченість було залучено розмежування на гіпер-, гіпо- та катаконцепти, щоб добігти більш повних результатів аналізу.

Концептуальний домен **ЛЮДИНА** є одним з найпродуктивніших в обох культурах. Таким чином, в грецькому та російському казковому дискурсі виділяються гіперконцепти «біологічна людина», «метафізична людина-істота» та «соціальна людина»: **Грецький казковий дискурс:** «Γιατί αλήθεια, ο Κορνήλιος είδε τον Αη-Βασίλη και του μίλησε και φάγανε μαζί! Είδε τον Αη-Βασίλη και όχι τον μπαμπά μασκαρεμένο, όπως οι φίλοι του». [72, σ. 14] – «Адже, правда, Корніліос бачив Діда Мороза, розмовляв та святкував з ним! Він бачив Діда Мороза, а не свого перевдягнутого батька, як його друзі». **Російський казковий**

дискурс: «Запрягай, старый хрыч, другую лошадь! Вези, вези мою дочь в лес на то же место...» [53, с. 96].

Як в грецькому, так і в російському казковому дискурсі цей гіперконцепт функціонує бездоганно, адже жоден з них не є позбавленим головних дійових осіб саме в людській формі. Говорячи окремо про російський казковий дискурс, головні герої розподіляються за спорідненістю, тобто хто кому яким родичем приходиться. Слід зауважити, що в грецькому казковому дискурсі розподіл йде переважно за гендерною ознакою від граматичних структур та ономаціології, тобто імена дають можливість розрізнити чи то чоловік, чи то жінка є дійовою особою. До речі, в грецькому казковому дискурсі популярними є імена *Ειρήνη, Γιώργος, Γιαννάκης, Γρηγόρης, Κίτσος, Σωτήρης*. Слід виокремити ім'я *Ειρήνη*, бо воно функціонує в двох площинах: як жіноче ім'я та як *абстрактне поняття*, приймаючи на себе національні характеристики.

В російському казковому дискурсі спостерігається тенденція, коли батьками виступають *старик со старухой*. *Братья* и *сёстры* є, зазвичай, негативними персонажами: чоловіки вбивають свого меншого брата, а жінки умишляють лихе через свої заздрощі до меншої сестри. Також акцентуємо увагу на образі *старого / старичка*, який постає провідником, наставником головного героя. Його роль у казці невелика, проте його подарунок, наприклад, *волшебный клубок*, має велике значення для успішного досягнення мети протагоніста. **Грецький казковий дискурс:** «Н Φεγγαρένια δεν είχε πια κανένα ενδιαφέρον να τρέξει στις φεγγαραχτίδες και να στείλει μήνυμα στη γη». [72, σ. 24] – «Місячна чарівниця вже не мала інтересу в тому, щоб бігти по місячним променям та відправляти повідомлення на землю». **Російський казковий дискурс:** «...Лежит Баба-Яга, костяная нога, зубы - на полке, а нос в потолок врос» [53, с. 222].

Як бачимо, різницю від «біологічної людини» становлять здібності, якими наділений кожен метафізичний герой, і залежно від цього йде їх розподіл до гіперконцепту «біологічної надлюдини». В російському казковому дискурсі найпопулярнішими дуальними героями постають *Баба-Яга* та *Кощей Бессмертный*: перша, коли умишляє лихе для протагоніста, а коли й допомагає йому; другий завжди є лихим, проте інколи він не вмирає, як зазвичай, а віддає якийсь атрибут головному герою (яблука або коня), чи, навпаки, ставить вимогу героєві здобути собі дружину-царівну, яка постає обміном на атрибут, який, в свою чергу, вимагається царем. **Грецький казковий дискурс:** «Μια φορά και έναν καιρό ήταν ένας βασιλιάς και είχε τρεις κόρες. Κάθε βράδυ έρχοταν στο παλάτι του σαράντα ληστές που τρώγανε, πίνανε, χορεύανε και το πρωί φεύγανε...» [72, σ. 36]- «Жив-був собі цар, який мав трьох дочок. Але кожного вечора до нього в палац приходили сорок розбійників, вони пили, їли, танцювали, а вранці їхали...». **Російський казковий дискурс:** «Был ты старшим конюхом, а теперь быть тебе моим царским советником. Бояре да министры поморщились, промеж себя перемолвились: «Сидеть рядом с конюхом – нашей чести великая поруха! Эко царь выдумал!»

Отже, гіперконцепт «соціальна людина» як в російському, так і в грецькому казковому дискурсі підкорює собі наступні гіпоконцепти: «спорідненість» (родство), «професію» та «статус». Але якщо в російському

казковому дискурсі характеристика отримується на базі історичного здобутку, то в грецькому казковому дискурсі першість в поширенні та дії надається за національними перевагами та історично визнаними прихильностями.

Концептуальний домен **ПРИРОДА** також характеризується великою кількістю дійових осіб. Через це ми залучаємо концептуальний розподіл на гіперконцепти «жива природа» (*флора, фауна, істоти*) та «нежива природа» (*природні явища, стихії, абстрактні поняття, надприродне*). **Грецький казковий дискурс:** «...και από κλαδιά ελιάς που είχαν φέρει από μακρiά». [72, σ. 35] – «...та вітку оливи, яку привезли здалеку». **Російський казковий дискурс:** «И был у царя сад великолепный; росла в том саду яблоня с золотыми яблоками». [53, с. 51]

Як бачимо, в грецькому казковому дискурсі *флора* не є частотним гіпоконцептом, натомість вона виступає в якості опису місцевості. Проте *фауна* є доволі різноплановою: від кошенят до пінгвінів. Тут треба зауважити, що, по-перше, майже всі представники живої природи є персоніфікованими, по-друге, коли вони постають в центрі сюжету, то обов'язково буде наявний історичний екскурс, як, наприклад, Олімпійські ігри, вибори, опис танцю, який дуже сильно нагадує сиртаки, - тобто оточення є сплавом національного здобутку. Таким чином, майже у кожній казці ми знаходимо елементи історичного досвіду, що свідчить про неабияку любов та повагу до свого культурного здобутку.

Щодо російських казок, то в них *флора* виражена здебільшого фруктовими номінативами, наприклад, *золотые яблоки*, або рослинністю, як, наприклад, «трава». Більшою варіативністю відзначається гіпоконцепт *фауна*. Особливу увагу хочемо приділити концепту *конь*, який постає в двох іпостасях: як персоніфікований помічник, тобто є другорядною дійовою особою, та як атрибут головного героя, який останній здобуває за підтримки *Серого волка*, братів, тощо. Говорячи про істот, виділяємо *Змея Горыныча*, *Чудо-Юдо*, *великанов* тощо.

В грецькому казковому дискурсі над «стихіями» та «географічними об'єктами» домінують «абстрактні поняття», які тісно перетинаються із національною історією народу. Особливою популярністю користуються заклики до боротьби та Клефтські пісні. Культурно-історичний фон, на якому останні склалися наприкінці XVIII – початку XIX століття, в період боротьби греків з Туреччиною за свою незалежність, обумовлює наявність у казках девізу Грецької Республіки: «*Свобода або смерть!*» Слід зазначити, що грецькою ця фраза складається з 9 складів, так само як і прапор Греції має 9 блакитних смуг. Сам девіз виник в ході Грецької війни 1820 року як бойовий клич для греків. Будучи офіційно прийнятим після революції, він використовується донині як символ рішучості народу Греції боротися проти тиранії та гноблення [49]. Також хочемо акцентувати увагу на тенденції до залучення віршів реальної людини протягом казки з нереальними подіями, наприклад, вірш «ΕΙΡΗΝΗ» грецького поета Янніса Ρίτσου.

Що стосується російського казкового дискурсу, то тут спостерігаємо іншу картину: репрезентантів гіпоконцепту «абстрактних понять» доволі мало. Лише у казці «Горе» однойменний номінатив є персоніфікованим, тому і дія

відбувається немов між біологічними людьми. Категорії, які функціонують доволі повно – це «стихії», «природні явища» та «географічні об'єкти».

Грецький казковий дискурс: «Εμπρός! Εμπρός! Να γίνει σκόνη ο εχθρός!» [72, σ. 29] – «Вперед! Вперед! На попіл перетворити ворогів прийшов черед!»

Російський казковий дискурс: «Сыра земля закачалась, воды в реке взволновались, буйные ветры завывали...» [53, с. 83]

Звертаючись до концептуального домену **ХРОНОТОП**, відзначимо, що він включає в себе 2 гіперконцепти: «простір» та «час». У російському казковому дискурсі йде розподіл кожного з гіперконцептів на певні гіпоконцепти - таким чином ми отримали *відкритий та закритий простір і час року, час доби та плин часу*. У грецькому казковому дискурсі наявний такий самий розподіл, проте, на відміну від російського казкового дискурсу, в грецькому все постає більш окресленим, точнішим.

Говорячи про «відкритий простір» у грецькому казковому дискурсі, зауважимо поширеність *стран, місць далеких та сел*, в той час як у російському казковому дискурсі домінують *поля та тридцятьте госуларства*. Зазначимо, що проміж цього простору, у російській казках найбільш виділяється *Києв*, який зустрічаємо, наприклад, в казці «Никита Кожемяка» або «Илья Муромец и Соловей-разбойник». На нашу думку, він постає здебільшого як конкретна ознака цивілізації, аніж просто топос. Такий топоцентризм є спільною рисою для обох дискурсів. Таким чином, в грецькому відповідником постають *Атени*.

Звертаючись до «закритого простору», слід зазначити, що у російських казках домінують *избушки, терема та дворцы*, в той час як в грецькому спостерігаємо за дієм у *кімнатах та магазинах*. Останні, зокрема, набули популярності на історичному фоні («Грецький шлях» або «Шлях із варягів у греки») [49], що й пояснює наявність в казках місць збиту товарів.

При розгляді гіперконцепту «час», також було розподілено на гіпоконцепти: *час року, час доби та плин часу*. У грецькому казковому дискурсі час року є доволі поширеним, і кожен з них діє за принципом антропоморфізму, тобто одружується, народжує дітей чи просто приходить.

У російському казковому дискурсі ця категорія здебільшого персоніфікована, тобто кожен сезон наділено характеристиками людини чи тварини. Говорячи про дію, яка описується через гіпоконцепти «час доби» та «плин часу», слід зазначити, що обидві категорії функціонують паралельно, наприклад: «Вот он идёт и идёт: от утренней зари до вечерней, от вечерней – до утренней» [42, с. 25], тобто ми розуміємо, що мова йдеться про зміну часу дня, коли головний герой від ранку до ночі перебуває в дорозі.

Щодо грецького казкового дискурсу, то найчастішими часовими одиницями постають дні тижня та місяці, а найпоширенішим номінативом виступають *три дні і три ночі та сорок днів і ночей*.

Концептодомен **КУЛЬТУРА** в обох дискурсах функціонує, скоріше, як засіб для опису дії героя. Структура домена поділяється на «матеріальну» - *речі побуту, їжа, зброя, гроші, споруди* – та «духовну» - *релігія, дозвілля та свята\урочистості*. «Матеріальна культура» більш розвинена у російському казковому дискурсі. Вважаємо, це обумовлено її сполучуваністю з іншими

доменами, адже *одежа, речі побуту, зброя, споруди* тощо виступають в якості атрибутів протагоніста, які допомагають у втіленні поставлених задач, досягненні мети, умовою, за виконання якої головного героя не страять, або за якої він отримає собі дружину, і, нарешті, вони постають тією характерною ознакою, яка відрізняє добрих від поганих. Окремо слід говорити про *гроші* в російському казковому дискурсі, адже цей номінатив синтезує в собі, по-перше, результат дії головного героя, тобто те, чим його нагороджують по завершенні перипетій, по-друге, вираз подяки за добру справу, від якої, зазвичай відмовляються, по-третє, спокусу, яка призводить до виконання нових завдань.

В грецькому казковому дискурсі матеріальній культурі не надається настільки велика увага, проте наявні приклади свідчать про національну своєрідність народу – наявність в характеристиці персонажа таких атрибутів, як *олива* чи *кав'ярня* або *готель*, одразу розуміємо, про який етнос йде мова.

Говорячи про гіперконцепт «духовна культура», зазначимо її більшу поширеність у російському казковому дискурсі, ніж у грецькому казковому дискурсі. Гіпоконцепт «релігії» чіткіше простежується в російських казках, адже використання таких номінативів, як *русский дух* або *некрещёный лоб*, наводить на думку про сповідування єдиної релігії – християнства. Грецькі казки прямо підтверджують нашу думку: «Н βασιλοπούλα ζητούσε βοήθεια και φώναζε: «Δεν είναι κανένας χριστιανός να με σώσει;» [72, σ. 41] – «Принцеса просила допомоги, вона кричала: «Невже нема жодного *християнина*, який би мене врятував?[42, с. 94]»

Гіпоконцепт «дозвілля» проявляється в грецькому казковому дискурсі через традиційне *кавониття* та *гру дітей*, а в російському казковому дискурсі – через *гру в карти* та *сон*. Ми вважаємо, що «дозвілля» певною мірою є невід'ємною складовою «свят / урочистостей», адже що, як не *пир* на честь весілля чи *вечеря* з друзями є найкращим способом розважитись?

Підсумовуючи вищенаведене, важливо зазначити, що саме через дослідження казкових текстів як квінтесенції духу народу, і тут ми погоджуємось з Є.С. Путієм, можливо смодельовати загальну картину цінностей та ментальних установ етносу [39], які дозволяють окреслити жанровий простір казкового дискурсу через розгляд його системотворчих ознак та кола характеристик. Перспективою даного дослідження є добіг результатів щодо подальшої розробки питань теорії дискурсу та поширення інтерпретації наразі казкового дискурсу як одного з головних ініціаторів у залученні слухача до емпіричного досвіду, накопленого в обраних культурах.